

К.Є. Панійван, аспірант

Державний університет «Житомирська політехніка»

Бухгалтерський облік у ФОП в Україні: виклики та перспективи в умовах сучасних змін

В умовах воєнного стану малий бізнес в Україні відіграє важливу роль у створенні робочих місць, зростанні доходів населення та підтримці стабільності економіки. У таких обставинах бухгалтерський облік у ФОП має бути адаптивним і відповідати чинному законодавству. Ефективно організований облік є одним із ключових чинників успішної діяльності ФОП. Налагоджена система бухгалтерського обліку сприятиме прозорості бізнес-процесів, правильному податковому адмініструванню та фінансовій стабільності підприємства.

Метою дослідження є окреслення викликів і перспектив розвитку бухгалтерського обліку у ФОП в умовах сучасних змін в Україні.

Облік для ФОП на спрощеній системі оподаткування є набагато простішим, ніж для юридичних осіб. Вони не зобов'язані дотримуватися міжнародних стандартів фінансової звітності та впроваджувати внутрішні регламентуючі документи, такі як облікова політика. Як правило, підприємці ведуть облік самостійно або передають цю функцію на аутсорсинг. Дослідження показало, що ФОП на загальній системі оподаткування несуть більшу відповідальність за ведення обліку. Їм необхідно детально фіксувати всі доходи та витрати, підтверджуючи кожну операцію первинними документами.

Цифрові технології стали невід'ємною частиною облікових процесів у ФОП. Вони значно полегшують ведення обліку, а також підготовку та подачу звітності до контролюючих органів. Використання таких інструментів зменшує вплив людського фактора, мінімізує кількість помилок, підвищує прозорість і ефективність облікових операцій, а також сприяє формуванню відповідальної культури обліку серед підприємців.

Таким чином, сучасні виклики для ФОП потребують інтегрованого підходу до організації обліку, впровадження сучасних технологій і підвищення рівня професійної підготовки. Це дозволить забезпечити стабільність і прозорість бізнесу в умовах постійних змін. Належна державна підтримка, враховуючи розробку законодавчих ініціатив і стимулювання цифровізації, стане важливим чинником розвитку малого бізнесу та підвищення його конкурентоспроможності.

Ключові слова: бухгалтерський облік; облік у ФОП; ФОП; звітність ФОП; цифровізація обліку; регулювання обліку у ФОП.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах воєнного стану в Україні малий бізнес відіграє ключову роль у створенні робочих місць, підвищенні доходів населення та забезпеченні стійкості національної економіки. Однією з найпоширеніших форм малого підприємництва є фізичні особи-підприємці (ФОП), які становлять значну частину економічно активного населення. Станом на кінець першого півріччя 2024 р. в Україні зареєстровано 1666 тис. ФОП [1], і ця кількість продовжує зростати.

Сьогодення вимагає адаптації ФОП до нових умов. Зокрема, низка чинників, які є викликами сьогодення, впливає на діяльність ФОП в Україні та бухгалтерський облік у них:

1. Зміни у податковому законодавстві – впровадження нових правил в межах Національної стратегії доходів на 2024–2030 рр. та гармонізація законодавства з директивами ЄС;
2. Цифровізація бухгалтерських процесів – зростання популярності електронних сервісів для ведення бухгалтерського обліку та подання звітності;
3. Загрози блекаутів – необхідність забезпечення безперервності бізнес-процесів навіть у складних енергетичних умовах;
4. Вимоги міжнародних партнерів – рекомендації МВФ щодо підвищення прозорості податкових систем та поліпшення облікової практики.

У цих умовах бухгалтерський облік у ФОП має забезпечувати гнучкість та відповідність законодавчим вимогам. Ефективна система бухгалтерського обліку у ФОП є критично важливим чинником їхньої успішної роботи. Правильно побудована система бухгалтерського обліку сприятиме прозорості бізнес-процесів, належному податковому адмініструванню, забезпеченню фінансової стабільності підприємства.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей правового статусу та управління ФОП присвячені праці таких науковців: А.Г. Бобкова [2], І.М. Бутков [3], І.Ковова, С.Шуляренко [4], В.Цимбал [5], А.Довбиш, І.Белова [6] та інших.

Крім того, правовий статус ФОП регулюється багатьма нормативно-правовими документами, серед них: Конституція України [10], Цивільний кодекс України [11], Господарський кодекс України [12], Податковий кодекс України [7], Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», постанови Кабінету Міністрів України та інші.

Щодо наукових досліджень у сфері обліку у ФОП, то вони здебільшого зосереджуються на питаннях оподаткування, звітності та спрощених форм ведення бухгалтерського обліку. Проте недостатньо уваги приділено методологічним та практичним аспектам організації управлінського обліку у ФОП. Зокрема, існує недостатньо досліджень, які б систематизували підходи до обліку витрат, доходів, фінансових результатів і забезпечення оперативної інформації для прийняття управлінських рішень. Також актуальними залишаються питання адаптації облікової системи ФОП до умов цифровізації, інтеграції з електронними сервісами, автоматизації облікових процесів і захисту даних у сучасних умовах.

Недостатньо досліджено й вплив організаційної структури діяльності ФОП на вибір оптимальної системи обліку, а також специфічні виклики, що виникають у різних галузях (торгівля, виробництво, послуги). У зв'язку з цим виникає необхідність досліджень у частині організації обліку, які б враховували як нормативно-правові вимоги, так і специфіку діяльності ФОП в умовах постійних змін зовнішнього середовища.

Метою дослідження є окреслення викликів і перспектив розвитку бухгалтерського обліку у ФОП в умовах сучасних змін в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Організація та методика обліку у ФОП залежить від того, чи зареєстровані вони як платники єдиного податку. На відміну від юридичних осіб, ФОП, які є платниками єдиного податку, мають значно простіші вимоги до ведення бухгалтерського обліку. Міжнародні стандарти фінансової звітності для ФОП не застосовуються. Зазвичай ФОП не використовують накази про облікову політику, адже їхній облік ведеться без плану рахунків. Як правило, сам підприємець займається обліковими процесами, хоча останнім часом популярності набуває передання обліку на аутсорсинг спеціалізованим компаніям або бухгалтерам-підприємцям.

Облік ФОП регулюється виключно національними нормативами. Його основою є Податковий кодекс України, відповідні закони, інструкції, накази Державної податкової служби та Міністерства фінансів.

ФОП, які є платниками єдиного податку першої та другої груп, а також платники єдиного податку третьої групи, які не зареєстровані платниками ПДВ, ведуть облік у довільній формі, фіксуючи доходи за кожний місяць [7]. ФОП третьої групи, які є платниками ПДВ, зобов'язані вести облік доходів і витрат за типовою формою, визначеною центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну фінансову політику [7]. Згідно з п. 177.10 ст. 177 Податкового кодексу України [7], ФОП зобов'язані вести облік доходів і витрат та мати документи, що підтверджують походження товару.

Бухгалтерський облік може здійснюватися як у паперовій, так і в електронній формі, включно з використанням електронного кабінету. Форма обліку залежить від групи оподаткування, до якої належить ФОП (табл. 1).

Таблиця 1

Форми обліку для ФОП

Група оподаткування	Форма обліку
I, II, III група (не платники ПДВ)	Довільна форма з помісячним відображенням доходів
III група (платники ПДВ)	Типова форма обліку доходів і витрат, затверджена наказом Мінфіну від 30.11.2022 № 405 (з 03.01.2023)
I–III група (платники ПДВ і не платники ПДВ)	Форма обліку товарних запасів, затверджена наказом Мінфіну від 03.09.2021 № 496

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Отже, ФОП платники податків I–III груп, які не зареєстровані платниками ПДВ, мають право вести облік доходів у будь-якій зручній формі. Це може бути як паперова, так і електронна форма. Основна вимога – щомісячне відображення отриманого доходу [7]. Завдяки цьому ведення обліку для ФОП стало значно простішим, оскільки попередні форми вже не відповідали сучасним вимогам.

Для платників єдиного податку, які також зареєстровані платниками ПДВ, облік ведеться за типовою формою. У разі ведення обліку доходів і витрат в електронній формі вони зобов'язані використовувати файли з розширенням «.xls» або «.xlsx», якщо облік не здійснюється через електронний кабінет [8]. Окреслення законодавчих вимог щодо ведення обліку з метою оподаткування та рекомендації для електронної форми ведення обліку є одним з напрямів подолання виклику нечітких законодавчих вимог та непрозорості оподаткування через відсутність облікових даних.

Для цілей оподаткування ФОП мають вести облік доходів, витрат та інших показників, що впливають на визначення об'єктів оподаткування та податкових зобов'язань. Для цього складаються первинні

документи, бухгалтерські реєстри та інші необхідні документи. Показники податкової звітності або митних декларацій мають бути підтверджені відповідними документами. Недотримання цих вимог може призвести до серйозних наслідків, таких як накладення штрафних санкцій, донарахування податків або виключення з платників єдиного податку. Крім того, податкові органи можуть застосувати ці санкції за результатами документальних перевірок, навіть ретроспективно.

Облік товарних запасів регулюється наказом Міністерства фінансів України від 03.09.2021 № 496 «Про затвердження Порядку ведення обліку товарних запасів для фізичних осіб-підприємців, у тому числі платників єдиного податку» [9]. У документі встановлено правила ведення товарного обліку для ФОП, які зобов'язані вести цей облік і реалізовувати лише ті товари, що зазначені в ньому. Це також стосується осіб, які здійснюють продаж або виконують розрахункові операції у місцях продажу (господарських об'єктах) ФОП.

Відповідно до цього порядку, облік можна вести як у паперовій, так і в електронній формі, що сприяє цифровізації бізнес-процесів. Основною проблемою товарного обліку є відсутність у багатьох підприємців первинних документів. Для подолання виклику, сформованого необхідністю цифровізації, та для формування облікового забезпечення прийняття управлінських рішень у ФОП важливо забезпечити:

- використання сучасного програмного забезпечення з відповідним функціоналом та можливістю працювати віддалено, без доступу до інтернету та під час блекауту;
- наявність кваліфікованого бухгалтера;
- окреслити інформаційні вимоги для формування управлінського звіту у обраному програмному продукті.

Завершальним етапом облікового процесу є подання звітності до контролюючих органів. У таблиці 2 наведено терміни подання звітності залежно від групи платника єдиного податку.

Таблиця 2

Загальні терміни подання звітності

Група ЄП	Термін подання	Норма ПКУ
ФОП на I, II групі	Річна, 60 к. д. після закінчення звітного року	п. 296.2 ПКУ
ФОП на III групі	Квартальна, 40 к. д. після закінчення кварталу	п. 296.3 ПКУ
ФОП на I, II групі (особливі випадки)	Квартальна, 40 к. д. після закінчення кварталу	пп. 296.5.1 ПКУ

Джерело: складено автором на основі [7]

Особливими випадками подання квартальної звітності платниками єдиного податку I та II груп є лише такі:

- перевищення встановленого для відповідної групи обсягу доходу протягом року;
- добровільне рішення про перехід на сплату податку за ставками, що застосовуються для платників ЄП другої або третьої груп;
- відмова від спрощеної системи оподаткування та перехід на загальну систему, як добровільний, так і обов'язковий.

Структура декларації платника єдиного податку та особливості її розділів наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Структура декларації платника ЄП та додатків до неї

Розділ	Особливості
I. Загальні показники підприємницької діяльності	Інформація за звітний період: кількість найманих працівників, види діяльності за КВЕД
II. Показники для платників ЄП першої групи	Відображаються авансові внески поквартально, обсяг «звичайного» доходу (рядок 01) та «штрафного» (рядок 02)
III. Показники для платників ЄП другої групи	Аналогічно: авансові внески, обсяг «звичайного» доходу (рядок 03) та «штрафного» (рядок 04)
IV. Показники для платників ЄП третьої групи	Обсяг доходу за ставками 3 % (рядок 05), 5 % (рядок 06), «штрафний» дохід (рядок 07)
V. Податкові зобов'язання по єдиному податку	Загальна сума доходу за період (рядок 08), податок за ставками 15 %, 5 %, 3 %, зобов'язання за період (рядок 14)
VI. Зобов'язання у зв'язку з виправленням помилок	Розрахунок збільшення (рядок 17) /зменшення (рядок 18) зобов'язань, штрафних санкцій (рядок 19), пені (рядок 20)
VII. Зобов'язання зі сплати ЄСВ	Відображається сума ЄСВ за звітний період (рядок 21)
Додаток 1	Відомості про суми нарахованого доходу застрахованих осіб та ЄСВ (подається за відсутності пільг)
Додаток 2	Розрахунок мінімального податкового зобов'язання для ФОП, які володіють або орендують сільськогосподарські землі

Джерело: складено автором на основі [9]

Отже, облік у ФОП на спрощеній системі оподаткування є суттєво простішим порівняно з юридичними особами. Основні аспекти обліку регулюються виключно нормами українського законодавства, зокрема Податковим кодексом, наказами Міністерства фінансів України та роз'ясненнями податкових органів. При цьому основними проблемами обліку у ФОП на спрощеній системі є нечіткість окремих законодавчих трактувань та недостатня цифровізація облікового процесу. Ці питання вимагають вирішення, щоб зробити облік ще зручнішим і сучаснішим.

Облік у ФОП на загальній системі оподаткування ведеться згідно зі статтею 177 Податкового кодексу України і має значно більший перелік первинних документів, що використовуються для підтвердження доходів і витрат. Це необхідно для коректного визначення об'єкта оподаткування – чистого оподатковуваного доходу.

Особливостями ведення обліку у ФОП на загальній системі є:

1. Гнучкість у виборі форми обліку – підприємці можуть вести облік як у паперовому, так і в електронному вигляді без необхідності повідомляти податкові органи про вибір форми або реєструвати її;

2. Первинні документи – облік доходів і витрат здійснюється на підставі первинних документів, що підтверджують факти надходження доходів або здійснення витрат. Практика свідчить, що податківці можуть не визнати певні документи (наприклад, накази, розпорядження, довідки) як первинні. Це ускладнює підтвердження витрат і, відповідно, зменшення чистого оподатковуваного доходу. Тому ФОП важливо забезпечити правильне оформлення документів і відповідність витрат господарській діяльності;

3. Виправлення помилок – типова форма, що ведеться в електронному вигляді, дозволяє коригування даних шляхом внесення додаткових рядків із від'ємними або додатними значеннями;

4. Зберігання облікових даних – типові форми необхідно зберігати протягом трьох років після завершення звітного періоду, в якому зроблено останній запис.

Ці аспекти підкреслюють важливість професійного підходу до обліку, необхідність його цифровізації, що є необхідною умовою успішного функціонування на загальній системі оподаткування.

Дедалі активніше використання цифрових інструментів у веденні бухгалтерського обліку підприємцями в Україні свідчить про поступову інтеграцію сучасних технологій у бізнес-процеси. Основними напрямками використання цифрових технологій при управлінні ФОП є:

- автоматизація обліку. Цифрові інструменти спрощують облікові процеси, зменшують кількість помилок і забезпечують швидкий доступ до даних. Використання хмарних сервісів, електронного документообігу, аналітики та інтернет-банкінгу значно підвищує ефективність ведення обліку;

- електронний кабінет платника податків. Цей офіційний ресурс дозволяє підприємцям подавати звітність, отримувати інформацію та взаємодіяти з податковими органами без фізичних візитів;

- електронний підпис. Кваліфікований електронний підпис є ключовим елементом, що забезпечує юридичну дійсність електронних документів. Він також сприяє інтеграції українських цифрових систем з європейськими.

Використання цифрових технологій підвищує прозорість, спрощує подання звітності, мінімізує вплив людського фактора, і в результаті сприяє формуванню культури відповідального ведення обліку у ФОП.

Таким чином, використання цифрових інструментів є не лише вимогою сучасності, а й стратегічною необхідністю для підвищення конкурентоспроможності підприємців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження нових норм, зокрема гармонізація з директивами ЄС, вимагає від фізичних осіб-підприємців гнучкості та швидкої адаптації до змін у законодавстві, особливо в умовах постійного вдосконалення податкових процедур. У зв'язку з цим зростає важливість впровадження цифрових інструментів, які спрощують облікові процеси, підвищують прозорість і дозволяють подавати звітність в електронному форматі. Це вимагає фіксації доходів та ретельного документального підтвердження витрат для зменшення податкового навантаження, що можуть забезпечити спеціалізовані програми для ведення обліку та кваліфіковані працівники. Використання таких інструментів знижує людський фактор, мінімізує помилки, підвищує прозорість і ефективність обліку, а також допомагає формувати культуру обліку серед підприємців.

Отже, сучасні виклики для ФОП вимагають комплексного підходу до організації обліку, впровадження інноваційних рішень і підвищення рівня кваліфікації підприємців. Це дозволить забезпечити стабільність і прозорість бізнес-процесів в умовах постійних змін. Ефективна державна підтримка, враховуючи розробку законодавчих ініціатив і стимулювання цифровізації, сприятиме розвитку малого бізнесу та підвищенню його конкурентоспроможності.

Подальшого дослідження потребує впровадження цифрових інструментів обліку в практику діяльності ФОП.

Список використаної літератури:

1. Кількість ФОПів в Україні: дані на кінець I півріччя 2024 р. / Скільки-скільки? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-kilkist-fopiv-zroslo-na-11-vid-tohorich/>.

2. Господарське право : практикум / А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін. ; за заг. ред. А.Г. Бобкової. – Харків : Право, 2018. – 237 с.
3. Бутков І.М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи – підприємця» / І.М. Бутков // Форум права. – 2013. – № 3. – 71 с.
4. Ковова І. Особливості обліку та оподаткування фізичних осіб-підприємців в Україні / І.Ковова, С.Шуляренко // Економіка і управління. – 2018. – С. 139–158.
5. Tsybmal V. Characteristics of the legal status of an individual entrepreneur / V.Tsybmal // Analytical and Comparative Jurisprudence. – 2024. – № 5. – P. 344–348. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.05.53.
6. Dovbush A. Development of accounting in conditions of digitization of the economy / A.Dovbush, I.Belova // Innovative economy. – 2023. – № 2. – P. 176–181. DOI: 0.37332/2309-1533.2023.2.23.
7. Податковий кодекс України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
8. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.
9. Про затвердження Порядку ведення обліку товарних запасів для фізичних осіб – підприємців, у тому числі платників єдиного податку / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1411-21#Text>.
10. Конституція України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
11. Цивільний кодекс України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
12. Господарський кодекс України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

References:

1. «Kilkist FOPiv v Ukraini: dani na kinets I pivrichchia 2024 r.», *Skilky-skilky?*, [Online], available at: <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-kilkist-fopiv-zroslo-na-11-vid-tohorich/>
2. Bobkova, A.H., Moisieiev, Yu.O., Pavliuchenko, Yu.M. et al. (2018), *Hospodarske pravo, praktykum*, in Bobkova, A.H. (ed.), Pravo, Kharkiv, 237 p.
3. Butkov, I.M. (2013), «Shchodo vyznachennia poniattia "pravovyi status fizychnoi osoby – pidpriemtsia"», *Forum prava*, No. 3, 71 p.
4. Kovova, I. and Shuliarenko, S. (2018), «Osoblyvosti obliku ta opodatkuvannia fizychnykh osib-pidpriemtsiv v Ukraini», *Ekonomika i upravlinnia*, pp. 139–158.
5. Tsybmal, V. (2024), «Characteristics of the legal status of an individual entrepreneur», *Analytical and Comparative Jurisprudence*, No. 5, pp. 344–348, doi: 10.24144/2788-6018.2024.05.53.
6. Dovbush, A. and Belova, I. (2023), «Development of accounting in conditions of digitization of the economy», *Innovative economy*, No. 2, pp. 176–181, doi: 10.37332/2309-1533.2023.2.23.
7. Verkhovna Rada Ukrainy, *Podatkovi kodeks Ukrainy*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Verkhovna Rada Ukrainy, *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dokumentalne zabezpechennia zapysiv u bukhhalterskomu obliku*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>
9. Verkhovna Rada Ukrainy, *Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia obliku tovarnykh zasaviv dlia fizychnykh osib – pidpriemtsiv, u tomu chysli platnykiv yedynoho podatku*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1411-21#Text>
10. Verkhovna Rada Ukrainy, *Konstitutsiia Ukrainy*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
11. Verkhovna Rada Ukrainy, *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
12. Verkhovna Rada Ukrainy, *Hospodarskyi kodeks Ukrainy*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

Панійван Кирило Євгенович – аспірант кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

– розвиток бухгалтерського обліку в Україні.

E-mail: phd071224_pkue@student.ztu.edu.ua.

Paniivan K.E.

Accounting for individual entrepreneurs in Ukraine: challenges and prospects in the context of modern changes

In the conditions of martial law, small business in Ukraine plays an important role in creating jobs, increasing incomes and maintaining economic stability. In such circumstances, the accounting of individual entrepreneurs must be adaptive and comply with the current legislation. Efficiently organized accounting is one of the key factors in the successful operation of individual entrepreneurs. An established accounting system will contribute to the transparency of business processes, proper tax administration and financial stability of the enterprise.

The purpose of the study is to outline the challenges and prospects for the development of accounting at individual entrepreneurs in the context of current changes in Ukraine.

Accounting for individual entrepreneurs under the simplified taxation system is much simpler than for legal entities. They are not required to comply with international financial reporting standards and implement internal regulations such as accounting policies. As a rule, entrepreneurs keep records on their own or outsource this function. The study showed that individual entrepreneurs on the general taxation system are more responsible for keeping records. They need to record all income and expenses in detail, supporting each transaction with primary documents.

Digital technologies have become an integral part of accounting processes at individual entrepreneurs. They significantly facilitate accounting, as well as the preparation and submission of reports to regulatory authorities. The use of such tools reduces the impact of the human factor, minimizes the number of errors, increases the transparency and efficiency of accounting operations, and also contributes to the formation of a responsible accounting culture among entrepreneurs.

Thus, modern challenges for individual entrepreneurs require an integrated approach to organizing accounting, the introduction of modern technologies and increasing the level of professional training. This will ensure the stability and transparency of business in conditions of constant change. Proper state support, including the development of legislative initiatives and the stimulation of digitalization, will become an important factor in the development of small businesses and increasing their competitiveness.

Keywords: accounting; accounting in individual entrepreneurs; individual entrepreneurs; individual entrepreneur reporting; digitalization of accounting; regulation of accounting in individual entrepreneurs.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2025.